

Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi kar
Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet

„Lenn a délibábos Hortobágyon, megakadt a szemem egy turista lányon”

A hortobágyi pásztorok életmódváltozása a turizmus irányába

a XIX. századtól napjainkig

Készítette:
Sütő Dávid Pelé

Konzulens:
Dr. R. Nagy József
egyetemi adjunktus

Miskolc, 2014.április

Tartalom

Bevezető	2
Célkitűzések	3
Módszertan	3
Köszönetnyilvánítás	5
Az államosítás előtti pásztorélet.....	6
Pásztorok mindennapjai	6
A pásztorok egy napja	9
A hortobágyi hídi vásár kialakulása	11
Az államosítás folyamata a Hortobágyon	13
Az államosítás változtatása a pásztorok életében	14
Hídi vásár az államosítás idejében	18
Turizmus a Hortobágyon.....	19
A média szerepe a magyarság kép kialakulásában.....	20
A hortobágyi turizmus története.....	22
A „survival”, „revival” terminusok megjelenés a pásztor kultúrában.....	23
A hídi vásár a turizmus tükrében.....	26
Zárógondolatok	27
Bibliográfia	29
Mellékletek.....	32
Interjúk	33
Filmjegyzék.....	33
Képek	34
Térkép	36

Bevezető

Szakedolgozatomnak azért ezt a témát választottam, mert gyermekkoromra visszatekintve különös érdeklődést mutattam a hortobágyi pásztorélet iránt. Ennek egyik oka, hogy családomban voltak és vannak is pásztorok. Nagybátyám is gulyás volt éveken át, nagyapám pedig számadó. Ennek a hatására már középiskolai országos néprajzversenyen foglalkoztam ezt a témát az akkori tudásom szerint. Az antropológiát megismerve látásmódom megváltozott a téma iránt és sokkal több mindre rálátva ezzel a szakedolgozattal szeretném folytatni a középiskolában elkezdett munkámat és a téma mélyebb kifejtését antropológiai szemszögből.

Magyarországon sok olyan terület és tájegység van, mely a XXI. században turisztikai jelentőséggel bír. Ezek a területek olyan hagyományokat őriznek az országnak mely fontos nemzeti öntudat számára. Esetünkben Magyarországon ez a Hortobágy. Az emberek számára az itt élő pásztorok életmódja egy idillikus kép, a szabadságot és a harciasságot testesíti meg. A pusztai élet az embereknek egy elérhetetlen életmód, mely manapság már nem is létezik, csak a turisták számára adják vissza, azt is már átalakított formában. A XX. század végétől indult meg egy erőteljes változás a pásztorok életében. Ennek a változásnak több történelmi folyamat is oka, melyek révén elindult a puszta imázs kialakulása. Bár ez a teljes Alföldre jellemző volt és nemcsak lokálisan a Hortobágyra korlátozódott.¹

Elsősorban a képzőművészetben és az irodalomban jelenik meg a puszta és a pásztorélet idealizált képe. A szocialista rendszer ezeket az érzéseket felerősíti, ezáltal felértékeli a Hortobágy szerepét Magyarországon a magyarok és a külföldiek számára egyaránt. Ekkor kezdődik meg a pásztorság életében a folklorizálódás, a régi hagyományok megfeleltetése a turizmusnak és egyfajta átalakulása a puszta imázshoz. A pásztorok kénytelenek régi életüket feladni, mivel az már egy század óta nem jövedelmező. A turizmus igájába önként hajtják a fejüket, de sokan visszavágynak még a szilaj, nomád, szabad pásztoréletbe. Korunk lázas buzgalma, mely egyre fokozottabb erővel fordítja a még kihasználatlan területek felé a heverő tőkét, napjainkban valóságos idegenforgalmat létesített a hazánk egyik legérdekesebb vidékén, a Hortobágy pusztán.²

¹ Fejős Zoltán-Szijártó Zsolt (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, 2000. 112-117.p.

² Ecsedi István: A Hortobágy puszta és élete. Debreczen, Debreczen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1914. 1.p.

Hipotézisem szerint a pásztorélet változását a szocialista rendszer államosító gazdasági folyamati valamint a turizmus megjelenésének és elterjedésének hatásai okozták. Ezáltal életmód stratégiai váltásra kényszerültek ezek az emberek. Nemcsak a pásztorok életét változtatta meg, hanem az embereknek a Hortobágyról kialakított képét is. Így alakult át a hortobágyi puszták és pásztorság a XXI. századra egy turista látványossággá.

Célkitűzések

Dolgozatom során ezek a gondolatok és kérdések merültek fel bennem, hogy miért és hogyan történt ez a folklorizációs folyamat, melynek a végén kialakult a puszták imázs és ez által gyökeresen megváltozott a pásztorok életmódja, úgy hogy már régi kultúrájukat teljesen körbelengi az, hogy ők és a puszták egy nemzeti érték amit, mintegy látványosságot, mutogatni kell a világban. Szeretnék arra a kérdésre is választ kapni, hogy a régi pásztoroknak miben változtatta meg az életét és most hogyan élik életüket ebben az új szerepben. Célkitűzésem ezeket a folyamatokat részleteiben bemutatni úgy, hogy párhuzamba állítom a régi pásztorság és az újkori pásztorság életét. Ezáltal a különbségek fognak rávilágítani a XIX. században és utána a XX-XXI. században végbement folyamatokra. Mivel dolgozatomban sokban kapcsolódik a turizmushoz, így mint tudományágat, a turizmus antropológiát és ennek írásait is alkalmazom. Ezen kívül a témám során sok fogalom felmerül, melyek magyarázatra szorulnak. Mivel sokszor használom a folklorizmust és feltételezésem szerint ez az egyik fő folyamat, ami a jelenkori Hortobágy képéhez vezetett, így magyarázatra szorul. „A folklorizmus tulajdonképpen az emberek múlt iránti igényét fejezi ki.”(...) Emiatt meghatározóvá válik az a hagyomány iránti igény, mely a régi és archaikus elemeket képes felértékelni.³

Módszertan

Kutatásomat Hortobágyon és környékén végeztem. A Hortobágyon sokféle földrajzi határa van, melyet a földrajz, a néprajz és más egyéb segédtudományok állítanak. A dolgozat szempontjából a Zoltai Lajos által használt határokat tartom relevánsnak. Mivel a Hortobágy számomra is egy nagy kiterjedésű terület és nem szeretnék a Hortobágyi Nemzeti Park szoros határaitra támaszkodni mivel az csak az általam értelmezett Hortobágy egy szegmensét fedi le, ezért a Hortobágyra úgy tekintek, mint a régen használatos Nagyhortobágyra. Ez Debrecen város leginkább legeltetésre használt nyugati szélső pusztá-

³ Korsós Bernadett: „ti szerettek itt kinn, s mi ott benn...” Gyimes fejlődésének kérdése a folklorizmus tükrében. Budapest, Földbróker.hu Kft, 2012. 11.p.

táinak gyűjtő neve. Tehát idetartozott Máta, Zám és Ohat. Ezek rég elpusztult falvak határai. Ezen kívül az alábbi települések tartoznak még hozzá, melyek le is fedik a Hortobágy határait. Így ide számítjuk Hajdúnánást, Hajdúböszörményt, Nádudvart, Karcagot, Kunmadarast, Nagyivánt, Balmazújvárost és Tiszacsegét és e települések legeltetésre használt földjeit.⁴ Kutatásomat e településeken végeztem. Ennek egy oka volt, hogy a pásztorok soha nem laktak a Hortobágyon, hanem a környékbeli településekről származtak. A gulyások és a csikósok Balmazújvárosról, Tiszacsegéről, Böszörményből, míg a juhászok Nagyivánról és Nádudvarról származtak.⁵ Ezek a ma már öreg és „örökös” pásztorok a Hortobágyot határoló településeken laknak, úgymint Balmazújvároson, Mátán vagy Nádudvaron. Fontos forrást jelentettek még az interjúk mellett a debreceni Déri Múzeumban, a Hortobágyi Pásztor múzeumban és a Fancsikai Arborétum és Tájházban bemutatott pásztor tárgyak és ezek leírásai. Ezen kézzelfogható kiállítási tárgyak által nemcsak a pásztorság életét ismerhettem meg közelebbről, hanem képet alkothattam arról is, hogy a turistáknak milyen tematikában, mit és hogyan reprezentálnak a hortobágyi pásztorelétről. Módszertanilag a kvalitatív kutatást és résztvevéses megfigyelést tartottam relevánsnak. Kulcsadatközlőm, aki hortobágyi illetőségű egykori juhász, segítségével tudtam a kvalitatív kutatás során öt csikóssal és vele, mint egykori juhással strukturált interjút készíteni, melyben kitértem arra, hogy mennyi időt pásztorkodott az interjú alanyom a Hortobágyon. Az interjú kérdéseinek segítségével feltártam, hogy milyen volt a régi és mostani pásztorelet. Megkérdeztem őket arról, hogy hogyan zajlott az élet, míg nem voltak turisták és az ő megjelenésükkel mi változott az életükben. Arra is kíváncsi voltam, hogy ők hogyan élték meg a kollektivizálást. Jó vagy rossz irányba változtatta e meg számukra az életet. Kitértem a kulturális elemekre és ünnepekre. Megkértem őket mesélni el milyen volt régen és milyen most. Ezen kívül, miért ezek a kulturális elemek maradtak fent és hogyan alakultak ki.⁶ A résztvevéses megfigyelés során olyan hortobágyi ünnepeken és rendezvényeken vettem részt melyek a turisták számára nagy értékkel bíró pásztorelet kisebb szegmenseit mutatta be. Ilyen rendezvények a hortobágyi lovas napok, a behajtási és kihajtási ünnepség, végezetül pedig a hortobágyi hídi vásár.

⁴ Zoltai Lajos: A Hortobágy = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 27. kötet. 323.-324. p. 1. térkép: Nagy-Hortobágy pusztája térképe (készítette: Ecsedi István, 1914)

⁵ Zoltai Lajos: A Hortobágy = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 27. kötet. 342. p.

⁶ Lásd, az 1. számú melléklet tartalmazza a strukturált interjút

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani Szilágyi Zsolt mesternek, aki a középiskolában elindított a hortobágyi téma mentén. Felkészített az OKTV-re és ezzel meghatározta szakdolgozati témámat is a (tudta nélkül) a későbbiekben.

Köszönöm kitartó munkájukat és türelmüket a két bátyámnak Dr. Sütő Lászlónak és Sütő Péternek, akik már a középiskolában az OKTV dolgozat megírásában is óriási munkát vállaltak és segítettek ezen kívül a szakdolgozat megírása során is nagyon sok mindenben.

Hálás vagyok Bácsi Istvánnak, aki a kulcsadatközlőm volt a téma során és az ő segítségével tudtam az interjúkat elkészíteni, a releváns embereket felkeresni és részt vevéses megfigyelést végezni a terepen. Nélküle megghiúsult volna ennek a témának az ilyen mérvű kutatása és a terepen való kiváló tájékozódás.

Külön köszönet Dr. R. Nagy József tanár úrnak, aki nemcsak egyszerűen a konzulensem volt, hanem az az ember, aki mindig mutatta számomra az irányt, még ha el is tévedtem olykor. Ha önálló ötleteim támadtak támogatott azok megvalósításában és sok energiát adott hozzá, hogy ezek az egyéni gondolatok megszülessenek.

Köszönöm még mindazoknak, akik ezekben a nehéz időkben mellettem álltak és nekik is lényeges szerepük volt a szakdolgozat elkészültében itt említeném Dr. Kotics Józsefet, Dr. Bán Andrást, Őrsi Bencét és Urbán Beátát.

Az államosítás előtti pásztorélet

Ebben a fejezetben képet kaphatunk a hortobágyi pásztorok életéről az államosítás előtti időszakról a XX. század elejétől a közepéig áttekintve. Az érintetlen pusztai élet természetesen régebbre nyúlik vissza, hiszen már a XVIII. százdban is és azelőttől is vannak feljegyzések, melyek arra utalnak, hogy a Hortobágyon állattartás zajlott.

A XX. század eleji feljegyzések és tanulmányok sokasága a néprajztudományban született, az alábbi szerzőktől, mint Dr. Ecsedi István, Dr. Béres András, Zoltai Lajos. Az ő írásaikat tartom az alábbi fejezet megírásához relevánsnak, mivel a néprajz és az antropológia határtudományok, így hasonló kutatómódszertannal dolgoznak. Ez a három kutató sok releváns anyagot gyűjtött össze az akkori Hortobágy állapotáról, az ott élők életmódjáról és mindenről, ami a Hortobágyon él és létezik. Ezen kívül még másodlagos forrásként az interjú alanyaim elbeszéléseire és visszaemlékezéseikre támaszkodom.

Pásztorok mindennapjai

A pásztorkodás a magyarok legjellemzőbb ösfoglalkozása volt, mely a letelepedéssel járó társadalmi átalakulások során is megmaradt. A pásztorok különböztek a falusi földművelő népektől, de még jobban a városi emberektől, a társadalomban egy külön réteget alkottak.⁷

A pásztorságra születni kell, vallják ma is az öreg pásztorok. A hortobágyi pásztorkodás a XVIII–XIX. század fordulóján élte virágkorát. Úgy tartják régen a pásztorok büszke emberek voltak, de a XX. század elejére már a parasztság is csak a cseléddel egyenrangúnak tekintette őket. Ellenben a pásztorok lenézték a parasztokat, mert azok csak a vagyonnak élnek és mással nem törődnek, nem is tudják milyen a pusztai élet.⁸

Ezek a leírások is jól mutatják, hogy a társadalomnak egy marginális egyben társadalmi mobilitást mutató rétege voltak. A régi pásztorok élete egyenlő volt a szabadság fogalmával. Ezt a szó legszorosabb értelmében kell venni, mivel egyedül vagy éppen ketten kint a pusztában egy gulyára vagy ménesre felügyeltek. Az életüket az állatoknak szentelték és a

⁷ Zoltai Lajos: A Hortobágy = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 27. kötet. 342. p.

⁸ Benedekfalvi Luby Margit: Fogó legelőkön. Budapest, Athenaeum, 1941. 59-64. p.

Hortobágnak. Interjú alanyaaim is szinte csodálattal és romantikus átitatottsággal meséltek arról milyen is volt régen a Hortobágy.

„de másképp meg kérlek szépen azok az emberek éltek szabadon, mert nem parancsolt nekik semmi, hallgatták a madárcsicsergést, tudták, hogy mikor kell indítani a jószágot.”⁹

„Ááá... én azt szerettem mikor felköltünk hót sötétbe 4 órakor vagy fél 4 kor. Osz hajtottunk kifele, ment a pergő. Olyan szépen szóltak. Osz akkor a pacsirta meg a bibic mikor szólt. Ááá azt nem lehet elbeszélni. Hajnalba kelni az olyan gyönyörű volt, hogy na, még.”¹⁰

Az elmondások alapján, ilyen idillikus volt, de megemlítik azt is, hogy az akkori társadalom egyik legnehezebb munkáját végezték. A pásztorok élete a kihajtással kezdődött el tavasszal. A munkájuk a debreceni gulyák, ménesek, nyájak és a kondák őrzése volt behajtásig. Azért volt nehéz feladat, mert semmilyen modern technikai eszköz nem állt segítségükre, ha valami baj történt vagy csak egyszerűen szórakozni akartak. Tudásuk az állatokról és a környezetükről nagyon pontos és szerteágazó volt, hiszen a saját és az állatok élete múlt rajta. Mindent maguknak kellett megoldani elzárva a civilizációtól. Szimbiózisban éltek a természettel, ez nem csak egy újabb mitizálása a pásztorságnak, hanem tény, mert az akkori pásztorok még rendelkeztek azzal a tudással, hogy az állatoknak szinte minden betegségét meggyógyították, mivel az orvos csak napok alatt ért ki hozzájuk. Ezt tekintve egy hétköznapi is kihívással teli volt főleg még tavasszal, amikor a jószág és a pásztor összeszoktak.

Elsősorban mikor kihajtották az állatokat a pusztára, fel kellett építeni azokat az építményeket, amiben az állat és a pásztor is pihent. A pásztor maga építette meg a saját szállását és az állatokét is. Amikor kora tavasszal kihajtották az állatokat onnantól rá volt bízva. Az állatokkal viszont jöttek-mentek a pusztában, mindegyiknek megvolt a maga járása. A járások középpontjában volt leütve az ember és állat számára is fenntartott enyhely.

Az enyhely nagyon tág fogalom, azokat a helyeket nevezik így, amelyek mindennemű élőlény, tárgy mögött, azaz árnyékban terülnek el. Ennek számított az erdő, vagy a partoldal, amelyek hiányában a pásztor készítette a jószág és maga számára. A pusztában ez elengedhetetlen azért, hogy a kora tavasszal még be nem szokatott állat ne vesszen el és ne

⁹Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros

¹⁰Hortobágyi pásztor interjú (Garai János) 2013.11.03., Hortobágy- Mátá

csatangoljon széjjel a pusztában. Így kényszerítette a pásztort a természet a pásztorhelyek készítésére.¹¹

A pásztorépítészet folyamatos fejlődésen ment keresztül a XVIII-XIX. század fordulójától a XX. század elejéig. A kezdetleges nádkunyhókat lassan felváltották az állandó és az időnek is jobban ellenálló építmények.

Kezdetben kontyos kunyhót építettek maguknak a pásztorok. Ez egy nádból készült építmény volt mely alvásra, az élelmiszer és az eszközök tárolására szolgált. A Hortobágyon csakhamar egy alaposabb, biztosabb alkotmány váltotta fel a régi kunyhót, méghozzá a négyszögletes kunyhó, ami már a modernizálódás felé mutat. Ezek a kunyhók már a házak mintájára készültek, de még nádból és fa részekből készült tetejük is volt. A különbség a régi kunyhókkal szemben az, hogy nagyobbak építették és ebből adódóan sokkal több minden fért el benne.¹²

Az állatok védelmére szolgáló épületek kevésbé fejlődtek ezen időszak alatt, szinte ugyanazokat a karámtípusokat használták. A kollektivizálás előtti időkben a szabadálláson lévő állatokat főleg a birkát és juhot tartották karámokban, míg a ló és a szarvasmarha a szabadban hált meg. Sokféle karámtípust megkülönböztetünk. Az első a kosár volt. Egy egyszerű szabálytalan görbe vonalú, hosszú nádszálakból épített, tető nélküli enyhely. A fejlődés során évek múlva eltűnt. Ezt követte az akol a kosár továbbfejlesztett változata, ami már mozgatható volt és hasonlított a karámhoz. Kinézetre sövényyszerű építmény volt. A fejlődés során az akolkarám váltotta fel, amelynek előnye, hogy könnyebben kezelhető és jobban hozzáférhető, mint az akol. A XX. század elején az enyhelyek átalakultak négy- és háromszárnyú karámokká. Anyaguk maradt a nád. Végül pedig az utolsó fázisban kialakították a pásztorok a hodályokat, ami már egy állandó, fedett építmény a pusztában. Anyaga deszka, vagy sár és vályog. Négy fala van és egy sima nád, illetve zsindeleteteje, padlás nélkül.¹³ Manapság ezeket már felváltotta kint a villanypásztor, de még használnak néhányat a régiekből is. Egy épület viszont nem fejlődött tovább, hanem kialakulásától fogva mindenhol mindenki ugyanúgy építette, és még a tanyákon is használták. Ez

¹¹ Ecsedi István: A nomád pásztorhelyek a Hortobágy pusztán = Néprajzi Értesítő. 14. évf. 3-4. füzet. 194. p.

¹² Ecsedi István: A Hortobágy pusztája és élete. Debreczen, Debreczen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1914. 114-130.p.

¹³ Ecsedi István: A nomád pásztorhelyek a Hortobágy pusztán = Néprajzi Értesítő. 14. évf. 3-4. füzet. 197. p.

nem más, mint a vasaló. A kunyhók elválaszthatatlan melléképülete, a főzés fő alkalmatossága volt. Ez egy keskenybejáratú, befelé öblösödő, körte alakú, fedetlen nád építmény.¹⁴ Az építészet alakulását legjobban a praktikum és a falun, városban látott épületekből merített ötletek befolyásolták, de nem elhanyagolható a természeti hatások – legfőképpen a szélviszonyok és a vízállás – figyelembevétele sem, ami nagyon sokat alakított az épületeken.

Érdemes megvizsgálni a pásztorok ruhájának változását is, hogy arra milyen turisztikai és globalizációs hatások voltak. A pásztorviseletet, mint minden viseletet, meghatározza az éghajlat, a földrajzi helyzet és az adott kor változó kultúrája. A Hortobágyon ez egységes maradt, mert a kultúra nagy területeken alacsony szintű és homogén volt. A viselet pedig csak a kultúrával közösen fejlődött. A viseletekre a gúnya szó terjedt el a pásztorok körében. E kifejezés alatt a pásztorok minden ruhadarabjukat, és a magukkal vitt csekély felszerelést együttesen értik a mai napig. Itt azonban csak a ruházat értelmében használom. A pásztorok ruhája két részből tevődött össze. Ez a két rész a fejír ruha és a felsőruha. A fejír ruha állt egy darab ingből és egy darab gatyából. Az ing egy ősi ruhadarab, ami a felsőruha kibélelésére szolgált. A gatyá is a legrégebbi viseletek, közé tartozik. A pásztorok közt elterjedt viselet volt a bő gatyá. A gatyá ugyanúgy, mint az ing a kezdetektől fogva fehér volt. Innen ered a neve, hogy egy pár fejírruha.¹⁵ Bár nem mindig volt fehér viseletük a pásztoroknak. Az 1860-as évekre, feltételezhetően német hatásra elterjedt a pásztorok körében a kék ing és a kék gatyá.¹⁶ Erről még bővebben értekezek a további fejezetek során.

A pásztorok egy napja

A pásztorok élete egy nagyon szűk területre és kultúrára korlátozódott. Ezáltal sok évszázadon át nem is tudta megváltoztatni ezt a kultúrát és életmódot. A XVIII-XIX. században szabadon éltek és Debrecen város állatait őrizték legeltették és gondozták, ezért a debreceni cívis polgárok nagy becsben is tartották a hortobágyi pásztorokat. Az alábbi interjú részlet is ezt támasztja alá:

¹⁴ Ecsedi István: A Hortobágy pusztája és élete. Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1914. 124-125.p.

¹⁵ Ecsedi István: A Hortobágy pusztája és élete. Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1914. 150-160. p.

¹⁶ Ecsedi István: A hortobágyi pásztorviselet = Néprajzi Értesítő. 15. évf. 1-2. füzet. 24. p.

„Én úgy tudom az öregektől Czinege Jani bátyámtól és Sárkány Jani bátyámtól is, akik ugyi még apámtól is idősebbek voltak mán ők akkor is ott voltak a pusztán, hegy ezek a pásztor emberek bementek Debrecenbe a vásárra télen, mert ugyi nyáron nem jártak be, bementek a vásárra akkor is a nagykalap volt a fejeken, ami egész évbe. Mindenki tisztelte becsülte őket, ezeket a régi öreg pásztorokat mert, tudták azok, hogy egész évbe az ők jószágukkal keményen megvoltak és akármikor találkoztak mindegy volt hun, mint az biztos, hogy tisztelettel köszöntek nekik. Elismert emberek voltak, sőt mondok másikat is ezek az embereket nemcsak a gazdák tisztelték, hanem a város is.”¹⁷

Az interjú részletben említett pásztorok voltak Hortobágy két leghíresebb számadói. A most még élő öreg pásztorok őket tekintették régen példaképnek és nemcsak az életmódjuk miatt, hanem, mert ők ketten egy példaértékkel bírtak számukra.

A pásztorok egy napja még a XIX. század végén és a XX. század elején is, nehéz és megerőltető volt. A pásztorok mindennapjairól az interjúk és szakirodalmak során nyertem ismereteket. A legeltetés kezdetét jelzi a növényzet kizöldülése: „A tavasz vidul. A fű ki-pezsdl. Most hajtanak a Hortobágyra.”¹⁸ Innentől kezdődött a pásztorok élete a pusztán, a szorgos hétköznapiak, miközben, ha akadt egy kis szabadidő, máris a művészetnek éltek, vagy ha több idejük volt és a vásárba vagy a csárdába mentek, akkor mulattak egy jót. A pásztorok hétköznapijai nem voltak unalmasak. A hanganyag feldolgozása során elhangzott, hogy az állatok ezekben, az időkben még szabadálláson voltak és nem épült karám, hogy abban tartsák őket. Így, mint az interjúból kiderült: „... ott kellett mellette éccakázni. ...”¹⁹

Ebből adódóan a pásztorok szinte nem is pihentek, mert az állatok kora hajnaltól éjszakába nyúlóan kint legeltek a pusztán. A csikósokkal készített interjúk alapján a lovat volt a legrosszabb őrizni, mert „úgy két óra fél háromkor már indult magától, ha hajtottad, ha nem”²⁰, tehát a legkorábban indult és a legkésőbb, este tíz-tizenegy óra felé állt be. A lóval ellentétben a szarvasmarha és a birkafele este nyolc, kilenc órakor lefeküdt, de az reggel négyig, ötig fel nem kelt. Minden interjúalanyom szerint az volt az egyik legnehezebb feladat, hogy viharban együtt tartsa az állatokat. Régen a Hortobágyon akár öt-hatszáz darab

¹⁷ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros

¹⁸ Ecsedi István: Hortobágyi életképek. Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, 1927. 3-4. p.

¹⁹ Hortobágyi pásztor interjú (Garai Lajos) 2009.12.30., Hortobágy.

²⁰ Hortobágyi pásztor interjú (Garai Lajos) 2009.12.30., Hortobágy.

lovat is vigyáztak egész nap. A viharos nyári éjszakákon nehéz volt a dolga a csikósnak, a gulyásnak és a többi pásztornak, mert az állatok a sötétben nem látták egymást, csak a vilámokat, amiktől nagyon megriadtak, mert hol a ménes, gulya vagy nyáj esetleg a konda egyik hol a másik oldalán csapott le. Ilyenkor egész embert kívánó feladat volt a ménest egybe tartani a vihar végéig.²¹

Az öreg kint háló pásztoroknak elvétele, de akadt szabad idejük a jószág mellett. Ekkor máris neki álltak művészkedni. Ez annyit jelent náluk, hogy mindegyik pásztor a rendjének megfelelő terelőeszközt és használati tárgyat díszítette minél egyedibb legyen, hogy meg tudja különböztetni a társaitól. A terelőeszközöket javarészt saját maguk készítették. A hozzávalókat pedig, ha kellett, mint például a juhász kampót, azt a vásárban megvették, de minden mást a természetből nyertek. Ezeken a tárgyakon sokszor jelenik meg a pásztor élete, környezete vagy a kedvenc virága illetve jószága.²²

A hortobágyi pásztorok szerettek mulatni, szórakozni, bár kevés alkalmuk adódott. Ilyen mulatságok a hídi vásáron voltak vagy a beszoruláskor, feltéve, ha veszteség nélkül zárta a legeltetési időt, akkor volt okuk táncolni és énekelni a csárdában.²³

Erre az eseményre így emlékszik vissza interjúalanyom.

„Tudom nagyapámék idejéből is mikor eljött, hogy behavazott hazahajtottak minden jószágot Hortobágyról, oszt hogyha nem volt kára a pásztornak, akkor ünnepelt, de ha kára lett nem volt mit ünnepelni. Azt a többi társaság lenézte. Az be se ment a csárdába ünnepelni.”²⁴

A hortobágyi hídi vásár kialakulása

A vásárok is fontos szerepet töltenek be az emberek életében, főleg itt a Hortobágyon, de miért is? Erre az alábbi meghatározás ad társadalomtudományos magyarázatot.

„Az árucseré olyan alapvető tevékenység olyan alapvető társadalmi tevékenység, amelynek az áruk tényleges cseréjén messze túl igen sok, az egész életmódot, kultúrát meghatározó funkciója van.”²⁵ A XIX. században a hídi vásárnak, is mint minden vásárnak társadalmi és kulturális jelentősége is volt. A vásár környékén lakók és a helyben lakók, de az adott tár-

²¹ Hortobágyi pásztor interjú (Garai Lajos) 2009.12.30., Hortobágy.

²² Képgyűjtemény: 1. kép

²³ Ecsedi István: A Hortobágy pusztája és élete. Debreczen, Debreczen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1914. 275-277.p.

²⁴ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

²⁵ Szöllősi Gyula (szerk.): Vásártörténet - Hídivásár. Debreczen, Hortobágyi Intéző Bizottság, 1976. 7.p.

sadalmi réteg, úgymint esetünkben a pásztorok, legnagyobb társas összejövedele volt. Egy vásáron nemcsak állatok cseréltek gazdát, hanem munka, orvoslási és más tapasztalatok és kultúrjavak.²⁶ Ezért tartom fontosnak, hogy tanulmányomban a hídi vásár longitudinális történetét megismerjük, mert régen is és a jelenben is fontos meghatározó tényező a pásztorok életében, melyen jól megfigyelhetők az életmódváltás szakaszai és jegyei.

A hídi vásár keletkezése és kezdete a mai napig nem definiált. Egyes szakirodalmak és leírások XVIII. század végére datálják. A Hortobágyon a hídi vásárt megelőzőleg, úgy-mond betyár vagy zöldvásárokat tartottak. Feltételezések szerint ezek lehettek a valódi vásárok elődei. A betyárvásár alkalmi jellegű és nevéből adódóan nem hivatalos volt. Az ilyen jellegű vásárokon a lopott állatok is eladásra kerültek. A vásárt 1890 óta tartják a híd mellett. A bejegyzett hídi vásárt 1892-ben engedélyezték és országos vásárrá emelték. Évente kétszer rendezhették meg a szervezők. A vásár helyét a csárdával szemben a híd tövében jelölték ki. A hortobágyi hídi vásár, állat és baromvásár volt. Általában sok ló cserélt gazdát, de szarvasmarhát és juhokat, hízott disznót is felhajtottak. Ezek után a vásár sok szabályozáson ment keresztül, mivel kezdte kinőni magát és így módosításokat kellett érvénybe léptetni. A kinövés egyfajta fejlődésben, változásban mutatkozott meg, mert az állatvásár mellett kirakodóvásár, idővel Laci konyha és szórakoztató sátrak jelentek meg. Az első világháborúig a vásárok legalább egy hetesek voltak, de a világháború során lecsökkentették a vásárok hosszát egy napra. Ennek ellenére a két világháború között fenn-
dült és virágzott a hídi vásárok élete. Viszont a második világháború és az ezt követő korszak már teljesen ellehetetlenítette a vásár létezését. Így a hídi vásár az 1940-es évek után két évtizedre megszűnt.²⁷

²⁶ Szöllősi Gyula (szerk.): Vásártörténet - Hídivásár. Debrecen, Hortobágy intéző Bizottság, 1976. 111.p.

²⁷ Kovács Gergelyné-Salamon Ferencné (szerk.): Hortobágy a nomád Pusztától a Nemzeti parkig. Budapest, Natura, 1976. 240-241.p.

Szöllősi Gyula (szerk.): Vásártörténet – Hídi vásár. Debrecen, Hortobágy intéző Bizottság, 1976. 225-242.p.

Az államosítás folyamata a Hortobágyon

Az államosítás mind az iparban, mind a mezőgazdaságban erőteljesen kifejtette a hatását. Ezzel a hatásával emberek életmódját, napi rutinját, munkáját, munkarendjét változtatta meg. Ezek a változások és az ötéves tervek a hortobágyi pusztára és az ott élő pásztorokra is kifejtették hatásukat.

A hortobágyi puszta centralizált szerepet játszott a szocialista változtatások során, azért mert már a háború előtt is állattartással foglalkoztak ezen a vidéken, így fontos szerepet szántak a pusztának a növénytermesztésben és állattartásban. A Hortobágyon a szocialista változtatások az 1948-as évben kezdődtek el. Mivel a háború során az itteni fontos ló és szürke marha állomány elpusztult, így meghatározták, hogy a pusztán a lecsökkent állatállomány mennyiségi és minőségi feljavítása érdekében egy mintaszerű állattenyésztési gazdaságot hoznak létre a hortobágyi pusztán. A gazdaságok jogelődjeként 1948. december 17-én három nemzeti vállalat jött létre. A Hortobágyi Állami Gazdasági Nemzeti Vállalat, az Ohati Állami Gazdasági Nemzeti Vállalat és a Hortobágyi Halgazdaság.²⁸ Ezek közül számomra a fent említett nemzeti vállalkozások közül a továbbiakban az elsőnek tehát a Hortobágyi Állami Gazdasági Nemzeti Vállalat fejlődéstörténetét tartom relevánsnak, mivel a pásztorok tükrében tekintve ez volt az egyik legfontosabb változtató tényező.

Az Állami Gazdaság (melyet a továbbiakban csak ÁG-ként említek) központja 1950. január 1-én alakult meg. Ez több ágazatot felölelt, majd 1961-ben vált önálló állami gazdasággá. Végül az ÁG működése nem volt sikeres és a rendszerváltás után szinte azonnal privatizálták. 1995-ben szűnt meg az ÁG.²⁹

Egyik interjú alanyom így fejezte be az ÁG-ről szóló történeti visszaemlékezését:

*„elérkezett a rendszerváltás, abban az időszakban nagyon minimális őshonos állatot tartottak. Aztán 1992-ben jött létre a Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kht. névvel egy szervezet...”*³⁰

²⁸ Bérés András: A hortobágyi állami gazdaság kialakulása és előzményei = Hajdú Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 11. évf. 1984. 130-131.p.

²⁹ Bérés András: A hortobágyi állami gazdaság kialakulása és előzményei = Hajdú Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 11. évf. 1984. 130-131.p.

³⁰ Hortobágyi pásztor interjú (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

Mindeközben az államosítás idején 1973. január 1-én megalakult a Hortobágyi Nemzeti Park. Véleményem szerint ez az a másik szervezet, ami még nagyban befolyásolta és befolyásolja az itt kialakult munka és életmódot. A Hortobágyi Nemzeti Park a természetes táj visszaállítását, védelmét népi kulturális értékek megmentését és újra élesztését tűzte ki céljának. Ezen célok megvalósítása során sokszor szembe ment az ÁG programjával. Így az ÁG időszaka nem volt virágzó a Hortobágyi Nemzeti Park szemszögéből. A pásztorok pedig a két malom között öröltek, mivel ők is a természettel harmóniában éltek, de hol a nemzeti park, hol az ÁG szabályaiba ütközött az ő pásztortudományuk.³¹

A nomád hortobágyi pásztorok és az őket követő pásztornemzedékek és a hortobágyi puszta az 1940-50-es évekig egy lokálisan zárt közösség és terület voltak. Egy olyan közösség volt, amelyik a természettel együtt élt és mindent tudott erről a környezetről és ezt a tudást a munkája során tanulta meg és hasznosította is abban. Ezt a társadalmi réteget évszázadokig semmilyen civilizációs és globalizációs irányzat és újítás nem befolyásolta a XX. század közepéig.

Az előbbi bekezdésekben említett két szervezet név szerint az Állami Gazdaság és a Hortobágyi Nemzeti Park behatására nem negatív hatásként tekintek, hanem két olyan befolyásoló tényezőként, amiknek egyaránt van pozitív oldala is nemcsak negatív. Ellentétben a néprajzi stigmákkal fontosnak tartom megemlíteni, hogy ha egy kulturális csoportot vagy teret külső vagy belső hatások késztetnek változásra az nem csak romboló jellegű, hanem ennek a csoportnak engedni kell a változásnak és idomulni hozzá, mert ha ez nem történik meg, akkor kezdődik el az a folyamat, amelyet a néprajzosok mindig állítanak, hogy eltűnik az adott kulturális csoport vagy tér. Úgy gondolom, hogy a változások viszont tovább életben tartják, csak más formában. Ez figyelhető meg a Hortobágyon is a pásztorok és a puszta életében. Ezeknek a változtató tényezőknek mindig kell, valami új útvonalat találni a kultúrában melyen átalakulhat, és ezzel létezhet tovább az átfarmálódott kultúra és annak a társadalma, közege.

Az államosítás változtatása a pásztorok életében

Az államosítás a TSZ, gazdaságok kialakulása egy olyan pont volt a pásztorok életében, mely gyökeresen változtatta meg az életüket. Ezt a korszakot szakirodalmak és nagyobb részt interjúkon keresztül mutatom be a tanulmányban. Az államosítás előtt a világháború

³¹ Papp József (szerk.): Hortobágy-puszták néprajza. Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értéktörző Egyesület, Daru füzetek, 2001. 7.-8. p.

után egyértelműen pusztulásnak indult a puszta, de az ÁG azáltal, hogy idetelepült megváltoztatta és egyben meg is állította azt a fajta pusztulási folyamatot, ami elkezdődött. Annak ellenére, hogy egyes kutatók az ÁG által okozott változást is pusztulásként írják le. Azzal egyetértek, amit Csák Gyula leír munkájában, hogy a gazdaság kialakulása és működése természeti pusztulással járt, de a pásztoroknál nem ment végbe kulturális veszteség csak egyfajta életmódváltáson mentek keresztül.³²

Észrevételeim szerint az alábbi pontokban figyelhetők meg a pásztoréletmód gyökeres változásai. Maga a munkahely megjelenése, olyan értelemben, hogy egy gazdasághoz vagy TSZ-hez tartoztak ellentétben azzal, hogy a pusztába maguk urai voltak. Nem volt főnökük, főleg ha már ők voltak a számadók.

*„Egész más lett a világ nekünk is. Azelőtt míg a Pente-zugba voltam, nem dirigált a fene se.”*³³

Ezáltal, hogy munkahelyük lett, kialakultak ennek a munkahelynek az írott és íratlan szabályai, melyhez nekik kellett idomulni. Ez sok újdonsággal járt a pásztorok számára, ami az életmódjukban sokat változtatott. Egyik interjú alanyom így meséli el, aki ott élt akkor a pásztorokkal, ők hogyan élték meg. „... az 50-es években létrejött a TSZ és mentek oda dolgozni. Neki nagy élmény volt, amikor először fizetést kapott, így kézbe.”³⁴

Az interjú részletből is kiderül, hogy a fizetés volt az egyik ilyen elem, ami változott és ennek a rendszeressége. Az államosítás előtt a behajtáskor, amikor elszámoltak a gazdának, akkor kapták meg egybe a fizetséget. A gazda mindig csak a megfelelő mennyiségű élelmet küldetett ki és ebből éltek kint a pusztán. Nem is volt szükségük pénzre. Míg a TSZ-ben vagy a gazdaságban havi bérezés volt. Így ebből kifolyólag mindig volt pénzüik és a gazdasági, kiadási kultúrájuk, költekezésük megváltozott.

*„ hogy megvolt az alaphér, havibér, de túlóráztunk, tíz óráig kinn volt a mén a ménessel legeltetni, azért külön pénz járt. Az minden áldott nap be volt írva a könyvbe ”*³⁵

Ebből már az is kiderül, hogy a munkához és pénzhez való viszonyuk is megváltozott, mert ők is már ebből éltek, mint egyes ipari, gyári munkások bejártak túlórázni a több fizetés reményében. Ezen kívül a napi rutinjuk, az időbeosztásuk is megváltozott. Az ÁG-ban meg volt határozva, hogy mikor hajtanak kifelé, itatni és este mikor hajtanak be a ka-

³² Csák Gyula: Vadregényes Pusztaság. Budapest, Móra Ferenc, 1985. 75-78.p.

³³ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

³⁴ Hortobágyi pásztor interjú (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

³⁵ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

ramba. A nomád pásztorkodás idején az állatok határozták ezt meg és a pásztorok ehhez viszonyultak és osztották az idejüket. Ekkor még szinte mindegyik bojtár és a számadó is kint volt az állatokkal és együtt terelték őket. Ez a gazdaságban megváltozott, mert az állatokat váltásban őrizték és ennek az idejét is az ÁG határozta meg.

„a 70-es években meg volt szabva, fél négykor a ménesnek menni kellett hajnalban kifelé. Este meg kilenc-tíz óráig legeltettünk. Délbe meg volt a váltás és így volt.”³⁶

Mivel az állatokat már este nem szabadon, hanem karámban tartották, ezáltal megváltozott a pásztorok lakhelye is. A kunyhók régen azt a célt szolgálták, hogy az oda szoktatott állat csorda a közelben legyen és éjszaka a pásztorok onnan tudják figyelni a jószágot. A gazdaságban ezt felváltotta a munkásszálló jellegű szállás, ami a gazdasági épület része volt. Itt, vagy ha helybeli volt a pásztor, akkor otthon aludt. Az állatok pedig a karámban éjszakáztak. Ez azt eredményezte, hogy megváltozott a pásztorok életritmusa és munkamódja. Éjszaka nem kellett az állatot figyelni és nem indultak reggel olyan korán, ahhoz képest, amikor a nomád pásztorkodás során az állat már hajnali kettőkor felébredt és indult a ménes, a pásztornak pedig menni kellett vele. Bár az elmondások alapján még a gazdaságbeli pásztorkodásnak is megvolt a maga romantikája.

„fél négykor hajtottunk kifelé, ment a pergő. Oszk akkor, akkor meg a pacsirta meg a bóbis mikor szólt. Ááá azt nem lehet elbeszélni.”³⁷

A pásztorok szállásai idővel folyamatos változáson mentek keresztül. A szabadon lévő pásztortanyák és kunyhók elnéptelenedtek, mivel már az ÁG idején megszűnt a nomád pásztorkodás így a pásztorok is a szálláshelyen aludtak, melyet az ÁG biztosított számukra.

A másik fontos változás, ami ekkor meghatározó szerepet játszott az életükben és a turizmusban az a viseletük megváltozása. Ezek közül is kiemelném a csikós viselet megváltozását, mert ez a viselet egy emblemikus szimbólummá nőtte ki magát az évtizedek során. A csikós viselet megváltozása a XIX. századra tehető és a XX. század végén valamint napjainkban éli virágkorát. Ennek a viseletnek a megváltozását szakirodalom is megírja, amivel egyezést mutatnak az interjúalanyaim által elmondottak is.

„Volt egy nagy kalapjuk, volt egy lajbijuk, volt egy kék inge egy kék gatyája, s tavasztól őszig ilyenben jártak.”³⁸

³⁶ Hortobágyi pásztor interjú (Garai János) 2013.11.03., Hortobágy- Máta.

³⁷ Hortobágyi pásztor interjú (Garai János) 2013.11.03., Hortobágy- Máta.

³⁸ Hortobágyi pásztor interjú (Garai Lajos) 2009.12.30., Hortobágy.

Ecsedi A Hortobágy puszta és élete című művében az alábbi dolgokat írja le, amikkel én is egyetérték. Előzetes kutatások igazolják, hogy a hortobágyi pásztorok viselete az 1860-as évek előtt csak fehér színű volt. Viszont az 1860-as években gyökeres változás ment végbe a pásztorok viseletében, ez a változás amint fent is említettem napjainkig is megőrződött a hortobágyi csikósok viseletében. A gyökeres változás okozója a divat volt. A közvetlen ok az volt, hogy Debrecen környékén ekkor sok kékfestő céh nyílt meg, egy bécsi nagyműhely leányvállalatai. Elárasztották áruikkal a piacokat és vásárokat, így jutott el a pásztorokhoz is. Amiért a csikósoknál marad csak meg annak nagyon egyszerű oka volt. A kék viselet jobb minőségű anyagból készült, mint a fejjár ruha, így tovább tartott. Ezen kívül német behatásnak is tekintik ezt a viseletváltozást. Erre az a magyarázat, hogy egy bécsi székhelyű kékfestő műhely a Tiszántúlon nagyon kiterjedt leányvállalatokkal rendelkezett, ami még a német behatást magyarázza az, hogy a magyarok nem használtak kék színt csak az itt letelepülő svábok használták. Innen vehették át ezt a színvilágot.³⁹ Ezt követte sorban a divatok változása, ami úgyszintén már érintette a pásztorok hétköznapi viseletét, de olyan is akad, akinek a munkaruháját is megváltoztatta. Ma már van olyan pásztor, akit farmerban és baseball sapkában látni a nyár körül. Ezt a pásztorok egymás között se tolerálják, és aki ilyen ruhába van, kint az állattal kirekesztik a csoportból és nem is tartják igaz pásztornak.

„Az nem lehetett, hogy én baseball sapkába látok egy juhászt. Aki még igazán pásztorembernek tartja magát az ma is meg lehet látni pitykés lajbiba.”⁴⁰

Ebből lehet következtetni arra, hogy a pásztorok számára a viseletük egy presztízs tárgy és ennek segítségével identifikálják magukat és a munkájukat. A csikósoknál ezt a megváltozott kék viseletet kötelezővé tették, ezáltal erősítve az akkori pásztorokban azt a benyomást, hogy ez volt az ő régi viseletük, amiben még a nomád pásztorkodást is folytatták. Az ÁG idején a turistáknak is ebben a viseletben jelenetek meg, így az ő tudatukba az épült be, hogy a csikós ruhája a kék ing, gatyá, miközben egy téves képet kapnak erről a dologról. Az idők elteltével a kék csikós viselet egyfajta szimbólummá végül egy nemzeti szimbólummá modifikálódott.

³⁹ Ecsedi István: A Hortobágy puszta és élete. Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1914. 161-162.p.

⁴⁰ Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

Hídi vásár az államosítás idején

A változások a hídi vásár képét, felépítését alapjaiban formálják át. A hídi vásárát megszűnése után 1966. augusztus 14-20. között rendezték meg újra.⁴¹ A vásár funkciójában változott meg ekkor, mert volt egy gazdasági átalakulás és szakadék. Az átalakulás alatt értem azt, hogy a vásárokat és a piacokat már kezdik a boltok felváltani, tehát amiért létrejött a vásár, hogy állatokat és szerszámokat adjanak ott el megszűnik, mert a boltokban már késztermékként meg lehet venni. A gazdasági szakadék egyszerűen abban mutatkozik meg, hogy nem volt pénz és nem volt áru se amit eladjanak az árusok a vásárban. Így a hídi vásár profilváltása során bekerült a turizmus vérkeringésébe, mivel idézem „A régi hídi vásár emlékét óhajtja feleleveníteni e rendezvény melynek során a kirakodó vásár mellett a népi ének és táncgyományokat bemutatjuk.”⁴²

A visszaemlékezések alapján állapítható meg az, hogy a hatvanas években újrarendezett hídi vásárokon idővel visszaszorul az állatvásár jellege és egyre kevesebb állatot hajtanak fel.

*„Olyan meg egyáltalán nincs, hogy állatvásár. Nincs is, mióta az államosítás óta megszűnt.”*⁴³

Így emlékszik vissza egy öreg pásztor.

A vásár funkcióváltását is a gazdasági változások hívták elő. Nyilván már az ÁG végén, nem foglalkoztak olyan méretű állatállománnyal, mint a XIX. században. Így a vásár elé is más elvárásokat fektettek, hogy a hortobágyi pásztorkultúra reprezentálója legyen. Ahol a vásárban a környékbeli kézműves kultúrát meg tudja csodálni a turista, ezen felül a már fentebb említett népi, pásztor és táncgyományok képviselőivel találkozson és megismerje az előadásaikon keresztül az ő szokásaikat és tudásukat.

⁴¹ Szöllősi Gyula (szerk.): Vásártörténet – Hídi vásár. Debrecen, Hortobágy intéző Bizottság, 1976. 269.p.

⁴² Szöllősi Gyula (szerk.): Vásártörténet – Hídi vásár. Debrecen, Hortobágy intéző Bizottság, 1976. 269.p.

⁴³ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

Turizmus a Hortobágyon

Ebben a fejezetben a turizmussal szeretnék foglalkozni a pásztorok életmódjának tükrében. Először szeretném kifejtetni, hogy a szakirodalmak, hogyan írnak és vélekednek a turizmusról az antropológia tudományában. Szíjártó Zsolt így határozza meg a turizmust. A turizmust egyfajta meneküléskép határozza meg. Az alatt a rövid idő alatt, míg vakációra megyünk, kimenekülünk a privát szférából, a szürke hétköznapiokból. Viszont a metafora rendszer másik oldalán a pusztulás képei is ott állnak, mert a tömegturista nem törekszik az idegen kultúra aktív részesévé válni. Az ő számukra a felkeresett vidékek, tájak csupán díszletelemek. Ezzel szemben a turizmus nem csupán lerombolja a lokális kultúrát, hanem azáltal, hogy felfedezte életben tudja tartani.⁴⁴ Tovább folytatva ezt a gondolatmenetet Kürti László írta, hogy „A „tömegvonzás” bűvöletében a turistaipar egyszerre alakíthat ki teljesen sajátos, újszerűnek tűnő kultúrtermékeket és rombolhat le már meglévő hagyományosnak elfogadott szokásokat.”⁴⁵ Ebben a fejezetben ezt a kifejtést emelném kulcs-gondolattá, mert az általam kutatott diszciplínával is ez a fent leírt folyamat ment végbe. Volt egyfajta lokális kultúra és a turizmus megjelenésével gyökeresen változott meg a turisták elvárásainak megfelelően. Úgy gondolom, hogy ezeket a gondolatokat a hortobágyi csikósok életmódváltása reprezentálja a legjobban.

A turizmus az adott fogadó közösségeken belül közvetlen módon hat a hagyományhoz, a helyihez, az autentikushoz való viszonyra. Nemcsak azért, mert a turisták igényeinek a mesterséges és megtervezett környezet felel meg, hanem a turista informálódása, a viszonya a lokális kultúrához hatással van a helyiekre és ez a viszony jelentős mértékbe formálja a kultúrát. Írja Wilhelm Gábor a turizmus és a lokális kultúra viszonyáról.⁴⁶ Csillag Gábor is meghatározza, hogy mi a turizmus, de ő egyfajta kategóriák alapján írja le így találkozhatunk a „hétköznapi egzotikum” fogalmával, amit az alábbiakkal magyaráz.

⁴⁴ Fejős Zoltán- Szíjártó Zsolt (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, 2000. 7-8.p.

⁴⁵ Fejős Zoltán- Szíjártó Zsolt (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, 2000. 112.p.

⁴⁶ Fejős Zoltán- Szíjártó Zsolt (szerk.): Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, 2003. 171.p.

„A turizmus a modern polgár „egzotikuma.” A turistaút vonzerejét egyértelműen a mindennapi monotonitásból való kilépés adja. A „tömeges kilépés” elkerülhetetlenül egyfajta mintakövetésre épül, ezáltal létrehozva egy jelentős homogenitást.”⁴⁷ Ezt folytatja azzal az elmélet kibontásával, hogy mennyire valóságos az, amit a turista lát és kaphat. Persze ezt az imaginárius képet is már a tömegturisták alakították ki. „Ma már talán közhelynek számít, hogy a turisztikai valóság nem más, mint stilizált realitáselemek komponált egysége. Annak ellenére, hogy turista elvárása az autentikusság megtapasztalása, inherens módon elkerülhetetlen, hogy számtalan reprodukcióval találkozzon.”⁴⁸

A média szerepe a magyarság kép kialakulásában

Ez eredményezi azt, hogy a magyar, de főleg a külföldi turistáknak egyfajta „domináns magyarságkép” alakul ki ezekből a reprezentációkból. A domináns magyar kép főleg német nyelvterületen közismert⁴⁹ magyar témájú játékfilmeken keresztül újra és újra megerősített klisécsoport köré épül. A „puszta”, „Gulasch”, „paprika” fogalomtár Magyarország közkedvelt turisztikai névjegye. Ezek részben az éledő magyar nemzettudat konstrukciójából származó szimbólumok, valamennyi rossz sztereotípiára.⁵⁰ Erre a sztereotípiázációra interjú alanyom is panaszkodik, mert ő is ugyan így látja, hogy „*sok mindent láthat a bemutatóhelyeken, filmekben, de természetesen ez teljesen más, mert a pásztorokat akkor láthatjuk hétköznapi mivoltukban, ha oda kimegyünk.*”⁵¹

Tekintsük meg, hogy a média, hogyan hat egyaránt a belföldi és külföldi turisták magyarság képzeteire. A német Höllinger is felfedezte filmesként a Hortobágyot.⁵² Forgatott is itt egy filmet, ami már mára a Hortobágy kutatók számára véleményem szerint alapmű, a címe Hortobágy, mely Móricz Zsigmond Komor Ló című novellája alapján készült. A film még autentikus környezetben mutatja be a pásztorok életét. Véleményem szerint azért sike-

⁴⁷ Fejős Zoltán - Sziijártó Zsolt (szerk.): Helye(in)k, Tárgya(in)k, képe(in)k. Budapest, ETO-Print Kft, 2003. 76.p.

⁴⁸ Fejős Zoltán - Sziijártó Zsolt (szerk.): Helye(in)k, Tárgya(in)k, képe(in)k. Budapest, ETO-Print Kft, 2003. 78.p.

⁴⁹ „sokan az NDK-ból, NSZK-ból családtagok itt találkoztak a Hortobágyon, ezért vált közkedvelté a németek körében.” Bácsi István

⁵⁰ Fejős Zoltán - Sziijártó Zsolt (szerk.): Helye(in)k, Tárgya(in)k, képe(in)k. Budapest, ETO-Print Kft, 2003. 73.p.

⁵¹ Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

⁵² Kunkovács László: Pásztoemberek. Budapest, Cser Kiadó, 2013. 38-40.p.

rült ilyen jól az adaptáció, mert alig pár színész játszik benne. A szereplők nagy részét az igazi, Hortobágyon élő pásztorok adják. A film története azért fontos az elemzés szempontjából, mert már 1936-ban a változás szele elkezdett a Hortobágyon is fújni. A filmben a főszereplő bojtárgyerek maga a változás képviselője. Ő már nem vonzódik annyira a pásztor élethez, inkább a biciklijét szereli és javítja, mert vonzódik a gépekhez. Ez abban is megmutatkozik, hogy a fűró kút közelébe is többet lődörög, mint a számadóval legyen és tanuljon tőle.⁵³ Ez a film véleményem szerint dokumentarista jellegű, mert a valóságot mutatja az emberek számára. Bepillantást nyerhetünk a puszta életébe azzal, hogy láthatjuk teljes közelségből, hogyan születik a kiscsikó vagy éppen a viharban a csikósok, hogy tartják egybe a ménest. A hídi vásárt is bemutatja az akkori valójában és szinte együtt él a néző a filmben szereplőkkel. Így megismerhetik a hétköznapiakat ennek a zárt közösségnek. Úgy gondolom, hogy ez a film még a valós reprezentációjával egy pozitív élethű, valós képet közvetít az embereknek a puszta életéből.

Viszont ezzel szemben negyven év múlva rendeznek egy másik filmet, amiben már megmutatkoznak a megváltozott igényekhez való igazodások, sztereotípiák. Szomjas György rendezésében 1976-ban mutatják, be a Talpuk alatt fűtyül a szél című filmet, melynek története az 1830-as évek „betyár világában” játszódik. Ebben a filmben láthatjuk a „harcot” a pásztorok és a pusztai újítások, tehát a globalizáció között, de a szűzsé lényege, hogy a börtönből kiszökött Farkas Csapó Gyurka bosszút áll azokon az embereken, akik feladták. Ezen keresztül ismerhetjük meg a pásztorok és a csárdák, a puszta mindennapjait. A film típusa a westernből kialakult eastern. Már a típusa egy sztereotípizációt hoz létre és a Hortobágytól idegen képet közvetít a nézők felé. Ebben a filmben jelennek meg a nyolcvanas évekre kialakult szimbólumok és sztereotípiák. Az egyik ilyen, hogy egy stilizált betyár világot mutat be, ezáltal suggalva azt, hogy ilyen volt régen a magyar és szűkítve a kört a pusztai ember. Mert vad és bátor pásztorokat és betyárokat mutat be, akik dacolnak, szabályokkal melyeket a csendbiztos próbál betartatni.⁵⁴

A média hatása megállapításom szerint inkább, romboló hatású volt, mivel a dokumentarista jellegű filmek nem jutnak el a nagyközönséghez. Így a Hortobágyról készült játék-

⁵³ Höllinger György Mihály: Hortobágy. Hunnia, 1936.

⁵⁴ Szomjas György: Talpuk alatt fűtyül a szél. MAFILM Hunnia, 1976.

Filmelemzés: Varga Zoltán, letöltve: <http://magyar.film.hu/filmtortenet/filmelemzesek/talpuk-alatt-futyul-a-szel-1976-filmtortenet-elemzes.html>, 2014. április 08.

filmek egy hamis képet vetítenek az embereknek, és ha turistaként kimennek a Hortobágyra ez lesz az elvárásuk, hogy azt kapják ettől a kulturális közegetől, amit a filmben láttak.

Összefoglalhatjuk, hogy a média devalválóan hat a hortobágyi pásztorkultúrára és a pásztorok életéről egy kirakat képet mutat, míg a „színfalak” mögött egy értéktelített életet élnek.

A hortobágyi turizmus története

A turizmus és az első turisták a Hortobágyon a hatvanas években jelentek meg melyet az interjúk is igazolnak.

„kérlek szépen, én őszintén turistát, mikor? 62-ben láttam először”⁵⁵

„a 60-as évek, inkább elején jelentek meg. De hát ugye azok még olyan nem hivatalos akármik voltak.”⁵⁶

Felvetődik a kérdés, hogy ki is az oly sokszor emlegetett turista? Egy olyan ember, aki elmenekül vagy kimenekül a privát szférából. Az ő számára az egyszeri és megismételhetetlen alkalom, a hely különlegessége és ritkasága a fontos, amellet, hogy a lokális kultúrát fogyaszthatóan kapja. Melyek felszínes ismeretek, mert a turista szerepéből adódóan a látható, a lefotózható, az elérhető és a hazavihető kulturális másságokra kíváncsi. „A turistának ugyanis nincs ideje kivárni az eseményeket a maguk rítusában.”⁵⁷

Azt is tisztáznunk kell, hogy jelen esetben a turizmus tere mit takar és itt a Hortobágyon ez hol konstruálódik. „A turisták által felkeresett táj és turizmus” során megkonstruált tér nem annyira menedék, „mint inkább egyfajta élménytér”, mely könnyen megközelíthető élmények sokaságát tartalmazza.⁵⁸ „A pusztá vált a vidéki Magyarország legjelentősebb vonzerejévé. Azonban, nem annyira szolgáltatáscentrikus, sokkal inkább egy erőteljesen mitizált nemzeti romantikára támaszkodik, melyben rusztikus s izgalmasnak vélt hangulat dominál.”⁵⁹

⁵⁵ Hortobágyi pásztor interjú (Garai János) 2013.11.03., Hortobágy- Máta.

⁵⁶ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

⁵⁷ Fejős Zoltán - Szijjártó Zsolt (szerk.): Helye(in)k,Tárgya(in)k, képe(in)k. Budapest, ETO-Print Kft, 2003. 170.p.

⁵⁸ Szijjártó Zsolt- Fejős Zoltán (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, 2000. 15.p.

⁵⁹ Szijjártó Zsolt- Fejős Zoltán (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, 2000.89-95.p.

„A puszta sokáig egyet jelentett a Hortobággal és a hortobágyi pásztorkodással.”⁶⁰ A turizmus tér megkonstruálását a pusztán egy inerjú alanyom elmondásával szeretném bemutatni.

*„A turizmus meg a pásztorság egy frekventált kis részre korlátozódik. A Hortobágy falu, mint olyan, turisztikai központ próbálja megmutatni a látogató központban, meg a kézműves udvarban, a pásztormúzeumban meg az állatparkban és a körszínbe az itteni kulturális elemeket. Ez itt két kilométeren belül van minden”*⁶¹

Tehát a szakirodalmakból megtudjuk, hogy a Hortobágy a XX. század végén a vidéki turizmus központjává vált bel és külföldi turisták számára egyaránt. Az interjúból pedig a lokális tér információi nyerhetők ki. Amit interjú alanyom elmond, az rávilágít egyfajta problémára, hogy abban a minimális két kilométeres körzetben van minden turisztikai látványosság bezsúfolva, így egyfajta kényelmet teremtve a turistának. Viszont a turista nem fogja megismerni a puszta valódi értékeit, ha csak ebben a zárt közegbe mozog. Ez a zárt közeg csak a sűrített, tömör, gyorsan felfogható kultúrát nyújtja számára.

A „survival”, „revival” terminusok megjelenés a pásztor kultúrában

A Hortobágyon a turizmus a legnagyobb változást a pásztorok életének bemutatásában és életmódjában okozta. Kialakult a bemutatózás a Hortobágyon. Ezt a változás legjobban a csikósok bemutatója tükrözi, és ezen keresztül szeretném bemutatni és érzékeltetni, hogy milyen mérvű változások mentek végbe a pusztán.

A csikósok bemutatóira és a fennmaradt művészetükre alkalmazhatónak tekintem a „survival” és a „revival” terminusokat. Ezeket a terminusokat Edward Burnett Tylor vezette be az antropológia tudományba. Tylor szerint a survival nem más, mint egy „kulturális csökevény”, mely korábbi funkcionalitását elvesztve, monoton módon fennmarad vagy teljesen eltűnik az adott kultúrkörből.⁶²

⁶⁰ Szijártó Zsolt- Fejős Zoltán (szerk.): Turizmus és kommunikáció. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, 2000.115.p.

⁶¹ Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

⁶² Paul Bohannon-Mark Glazer (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest, Panem, 2006. 123-126.p.

Ortutay Gyula (szerk.): Magyar néprajzi lexikon. Budapest, Akadémia, 1982.

Letöltve: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-1364.html>. 2014.04.08.

Ennek párjaként megfogalmazza a „revival” fogalmát is, mely „már funkcióját veszített vagy csak emlékek számító kulturális jelenség újraéledése, újbóli funkcionálása.”⁶³

Ezek a terminusok véleményem szerint teljes mértékben tükröződnek a turizmus ideológiájával és elvárásaival átítatott hortobágyi pásztorkultúrában. Ilyenek a pásztorkészségek, melyek manapság „revivalként” élnek tovább, miközben „survivalok” is egyben. Ezt az összemosódást jól mutatja a pásztoroknál az ostor, mely egy olyan tárgy ami mindkét terminusnak megfeleltethető. Az ostor a pásztorok életében a jelenben is funkcionálisan munkaeszközként megmaradt, de a turista számára így egy „hazavihető kulturális másságot, szimbólumot” képvisel, nem egy munkaeszközt. Ez a pásztorok szemléletében is kezd megváltozni, mert még él olyan pásztor, aki régen más csikósok készítette a karikást, most pedig a turisták számára csinálja a veretes ostorokat.

„- Régen a kollektivizálás előtt miért művészkedtek a pásztorok?

- Azt nem turista szempontból csinálták. A maguk szórakozásából és avval dicsekedtek, ha bementek a csárdába vagy ide-oda, nézd csak komám ez az én munkám.”⁶⁴

Most pedig ezen a véleményen vannak a turizmus időszakában:

„Vannak igen, akik most is csinálják pásztorok. Hetven –nyolcvan százalékuk csinálga-sák. Ők már eladásra. –csak most már másképpen megy minden.”⁶⁵

Viszont a csikóséletben megfigyelhető „revival” az nem más, mint a bemutatókon, prospektusokon, képeslapokon látható Koch ötös és a ló ültetés, fektetés, melyek a bemutatók gerincét adják. Ezeknek a mutatóknak a múltjuk nem nyúlik vissza évszázadokra ezért én nem tekintem „survivalnek”, mivel az interjúalanyok is megerősítették, hogy a nomád pásztorkodás idején ezeket a produktumokat nem csinálták és nem is léteztek.

„Dehogy volt, ez nem volt csak 61-ben. Ezt a turisták kedvéért találták ki. Azelőtt nem volt ilyen.”⁶⁶

Annak ellenére, hogy nem tekintem „survivalnek”, ettől függetlenül úgy gondolom, hogy egy újfajta „revivalel” állunk szembe. Ezért a „revival” fogalmát azzal egészíteném

⁶³ Paul Bohannon-Mark Glazer (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest, Panem, 2006. 123-126.p.

Ortutay Gyula (szerk.): Magyar néprajzi lexikon. Budapest, Akadémia, 1982.

Letöltve: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-945.html>. 2014.04.08.

⁶⁴ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

⁶⁵ Hortobágyi pásztor interjú (Garai János) 2013.11.03., Hortobágy- Mátá.

⁶⁶ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

ki, hogy nem muszáj egy adott kulturális elemnek múlttal rendelkeznie, ahhoz hogy egyfajta újításnak tekintsük. A turizmus, mint külső behatás az igényeinek megfelelően létrehozhat, ilyen új elemeket melyek csak minimálisan rendelkeznek az adott kultúra gyökereivel. Tehát a ló fektetés és a koch ötös véleményem szerint egyfajta „idegen revival” melyet a turizmus imaginárius világából hoztak létre és visszahatott a lokális kultúrára, amely ezt átvéve beépítette és kisajátította a saját kultúrája részeként.

A ló fektetés és az ötös fogat kialakulásának történetét az interjú elmondásokon keresztül teszem meg.

„Olyan 65-67-be már kezdődött. akkor már kínlódtunk véle. Itt volt Lénárd Béla bácsi. cirkuszban tanította az a lovakat. Az hajtott itt legelőszőr Koch ötöst.”⁶⁷

„Nem a pásztorok találták ki, hanem itt volt egy Lénárd Béla nevű lovas idomár, aki lekerült a Hortobágyra és ő volt az első magyar ember, aki ezt az úgynevezett puszta ötöst csinálta meg gyakorlatban. Na ugye ezt a ló fektetést, ültetést kitalálták és ez csak idegenforgalmi látványosság, hogy a csikós ilyet tud. Az ötvenes-hatvanas években kezdték el tanítani.”⁶⁸

Az interjúkból kiderül, hogy a hatvanas évek elejére datálják a kialakulását ezeknek a mutatóknak. Emellett az is, hogy egyfajta „idegen revivalként” kezelik és nem is érzik magukénak ezeket az új keletű elemeket, mely a bemutatókon keresztül úgy csapódik le, hogy az életük része. Ezen kívül teljes értékű „revivalként” tekinthetünk a behajtási, kihajtási ünnepségekre és a hídi vásárra, mivel ezeknek az alkalmak mára nomád pásztorkodás idején rendelkeztek funkcióval. Viszont a XXI. században turisztikai jelenséggé nőttek ki magukat. Arra használják, hogy a turisták közelebb kerüljenek a hortobágyi pásztor kultúrához. Ilyenkor felhajtják az állatok egy részét a kilenclyukú hídhoz általában a gulyát és a nyáját. Különböző féle szekereken vonulnak be a pásztorok és a falusi hagyományörzők a legelőre. Utánuk érkezik a ritkaság számba menő koch ötös és végül a csikósok érkeznek meg, végigszáguldanak a közönség előtt ostor pattogtatás közben, a produkció zárásaként pedig bemutatják a híres ló fektetést és ültetést. A nap végén pedig a turisták beléphetnek ebbe a kulturális szférába és beszélgethetnek a hagyományörzőkkel, pásztorokkal, megismergethetik „őket” és állataikat. Az ilyesfajta „ünnepségek” régen is léteztek, de nem volt ilyen jellegű nagy ünnepség csak akkor, ha a pásztorok a hónapok során jó munkát végeztek és nem volt kárjuk.

⁶⁷ Hortobágyi pásztor interjú (Garai János) 2013.11.03., Hortobágy- Mátá.

⁶⁸ Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

A hídi vásár a turizmus tükrében

Ezen fejezet zárásaként a hídi vásár jelenlegi stádiumát jellemezném röviden az interjú és a részt vevéses megfigyelésen szerzett tapasztalatok alapján. A hídi vásárt rendszeresen augusztus 20-án tartják minden évben. Ilyenkor Hortobágy a már említett „két kilométeres” zónája felpetrezdül. Néptáncosok, pásztorok színes bemutatója és kavalkádja emeli a vásár színvonalát. A vásár idején a híd és a csárda környékét ellepik a kézművesek és az ide beférkőző Gábor cigányok áruai.

„A törölközőtől az edényig mindent árulnak, de ez nem a hídi vásár”⁶⁹

Az állatvásárok már megszűntek, ilyenkor már csak mutatóba hajtanak fel egy két jószágot. Így nyugodtan kijelenthetem, hogy a vásár is egy „revival”, mivel új funkciót öltött magára. Ami az, hogy a turisták számára a pásztor kultúrát népszerűsítse és nem utolsósorban Hortobágy falut eltartsa a bevételeivel. Mert be kell látnunk, hogy a jelenben az ilyen „egzotikumok” csak a turizmusból tudják magukat fenntartani.

⁶⁹ Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

Zárógondolatok

Befejezésként meg kell még említeni azt, hogy ez a lokális pásztor kultúra, ha a turizmus megszűnik, akkor el fog tűnni, mivel a jelenkori gazdasági rendszerben nincs már szükség pásztorokra, mint hivatásra. Az interjú alanyaim is így látják ezt a helyzetet.

„- Ennek a jövőben lesz még folytatása?

- Hát, hogyha jön egy olyan főnök, aki mer rajta változtatni, akkor még lehet valami belőle, de ha így marad, akkor csak össze fele megy.”⁷⁰

A félelem arra is alapozódik, hogy nincsenek olyan fiatalok, akiknek ezeket a kulturális elemeket átadják, mert ezt nem tanítják iskolában, csak az idősebb pásztoroktól, mint egyfajta adatközlőktől lehet megtanulni.

„Tényleg a 24. óra 59.. percben vagyunk és most kérdés, hogy van-e olyan fiatal, aki kellő alázattal fordul ezekhez az emberekhez.”⁷¹

Ebből és a kultúra megőrzése céljából létrehozták az örökös pásztorok csoportját, amit az interjúkra alapozva a teljesség igénye nélkül szeretnék betekintésszerűen bemutatni, mint egyfajta szubkulturális csoportot, akik őrzik a saját „survivaljuket” a hortobágyi pásztor kultúrát. A társaság alapítása Rózsa Péter nevéhez fűződik. A csoport arra a mintára alakult, mint a nemzet színészei cím. Ha vannak, ők miért ne lehetnének a Hortobágy örökös pásztorai is. Ők szakmájuknak a legjobbjai. Most ebben az évben csak tizenegy pásztor viseli ezt a címet, mert a tizenkettedik, egy juhász asszony nemrégén eltávozott az élők sorából. Így most keresnek egy juhászt maguk közé. Ennek a társaságnak a megalakulása egy utolsó lélegzetvétel, mert ha a társaság tagjai meghalnak utánpótlás nélkül ez is csak el fog tűnni és a sírba viszik azokat a kulturális elemeket, melyeket érdemes életben tartani, ha átalakítva is.

Összegezve kutatásomat, úgy látom, hogy a fő életmód változtató folyamat az államosításon kívül a turizmus és annak a hozadékaik voltak. El kell fogadnunk, hogy a turizmusnak folytonosan változó hatásai vannak, amik még magunkra tekintve is befolyásoló tényezők. Ezzel szerintem a kultúráknak és a kulturális tereknek mindig is együtt kell tudni élni, mert ebben a globalizált világban ezek az „egzotikumok” csak így tudnak megmaradni. Hagyják változni a kultúrájukat és annak szereplőit vagy elvesznek és eltűnnek. Ezt a hortobágyiak-

⁷⁰ Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

⁷¹ Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

nak is be kell látni, hogy a pásztorság időszaka lezárult, most jön egy új korszak melynek a lényege, hogy a kultúrájukat megmutassák, reprezentálják a turistáknak, de másképp, mint ahogy most csinálják. Bár azt el kell ismernünk, hogy a turistáknak soha nem lesz érdekük, hogy a lokális kultúrába mélyebben belelássanak, így megelégszenek a kirakat előadásokkal. Megállapíthatom, hogy az államosítás, de főleg a turizmus gyökeresen változtatta meg a hortobágyi pásztorok életmódját. Az államosítás a munkahelyüket és munkamódjukat változtatta meg és a korszak hozta magával a turizmust, ami rátelepült és teljes mértékben felforgatta az életüket. Kialakultak a magyarságra jellemző turisztikai sztereotípiák. A Hortobágyon főleg német részről és az ez által kialakított „csikós romantika” a turisták igényeinek megfelelően kialakította a megfelelő és könnyen fogyasztható „pusztai miliót”. Amit hipotézisemben állítottam úgy gondolom, hogy beigazolódott és láthattuk az életmód ívén, hogy két ilyen globális folyamat évtizedek alatt képesek egy terület kulturális képét megváltoztatni.

A végén egy kérdés merül fel bennem, hogy meddig tudják még ezt a kultúrát őrizni és mivel úgy gondolom, hogy az életmódváltás is a végéhez ért, ezzel lezárult egy korszak. Hogyan tovább? teszik fel a kérdést a szakemberek. Egy újabb korszakot kell elindítani a Hortobágy területén, úgy hogy ennél még élménydúsabb legyen a turisták számára, mert még rejlik kiaknázatlan lehetőség a pusztában is véleményem szerint. Úgy gondolom, hogy egyfajta ökoturizmussal lehetne ezt az új „fejezetet” a Hortobágy történetében megnyitni. Nem frekventáltan a faluba csalogatni a turistát, hanem például, akit az itteni madár kultúra érdekel kivinni akkor az ornitológust a fészkelő vagy táplálkozó helyekre, vagy akit a pásztor kultúra érdekel a még kint háló gulyához kivinni huzamosabb időre. Meg kell tenni azt a lépést, hogy a turistát kivinni pár napra a lokális kultúra saját környezetébe, mert úgy gondolom, hogy sokkal több impulzus éri, így válhat még jobban „élménytérre” ez a lokális kultúra. Ha nem tesszük meg ezeket a lépéseket, akkor *„egy húsz év múlva egy fantom falu lesz ez a Hortobágy falu.”*⁷²

⁷² Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

Bibliográfia

Benedekfalvi Luby Margit: Fogzó legelőkön. Budapest, Athenaeum, 1941.

Béres András: A Hortobágy fejlődéstörténetének vázlata és levéltári forrásai = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 2. évf. 1975. 131-147. p.

Béres András: A hortobágyi gazdálkodás felszabadulás utáni kibontakozása = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 7. évf. 1980. 99-113. p.

Béres András: A hortobágyi állami gazdaság kialakulása és előzményei = Hajdú Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 11. évf. 1984. 121-136.p.

Csák Gyula: Vadregényes Pusztaság. Budapest, Móra Ferenc, 1985.

Dr. Czeglédi József: Korunk turizmusa. Budapest, Panoráma, 1982.

Ecsedi István: A Hortobágy puszta és élete. Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1914.

Ecsedi István: A nomád pásztorenyhelyek a Hortobágy pusztán = Néprajzi Értesítő. 14. évf. 3-4. füzet.

Ecsedi István: A hortobágyi pásztorviselet = Néprajzi Értesítő. 15. évf. 1-2. füzet.

Ecsedi István: Hortobágyi életképek. Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, 1927.

Fejős Zoltán-Szijjártó Zsolt(szerk.): Turizmus és kommunikáció. Budapest-Pécs, Osiris, 2000.

Fejős Zoltán-Szijjártó Zsolt(szerk.):Helye(in)k,Tárgya(in)k, képe(in)k. Budapest, ETO-Print Kft, 2003.

Móricz Zsigmond: Móricz Zsigmond válogatott novellái. Budapest, Szépirodalmi könyvkiadó, 1988.

Kovács Gergelyné - Salamon Ferenc(szerk.): Hortobágy a nomád Pusztától a Nemzeti Parkig. Budapest, Natura, 1976.

Kovács Gergelyné: Hortobágy. Debrecen, Hajdútuorist, 1984.

Korsós Bernadett: „ti szerettek itt kinn, s mi ott benn...” Gyimes fejlődésének kérdése a folklórizmus tükrében. Budapest, Földbróker.hu Kft, 2012.

Kunkovác László: A dörgőhangú Szántó István = Folkmagazin. 2007. 14. évf. 3. különszám. 23-26. p.

Kunkovác László: Pásztoremberek. Budapest, Cser Kiadó, 2013.

Ortutay Gyula (szerk.): Magyar néprajzi lexikon. Budapest, Akadémia, 1982.

letöltve: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-945.html>. 2014.04.08.

letöltve: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-1364.html>. 2014.04.08.

Paul Bohannon-Mark Glazer(szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest, Panem, 2006.

Papp József(szerk.): Hortobágy-pusztai néprajza. Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értéktörő Egyesület, 2001.

Szóllósi Gyula(szerk.): Vásártörténet - Hídivásár. Debrecen, Hortobágy intéző Bizottság, 1976.

Taar Ferenc: A másik Hortobágy. Kossuth Könyvkiadó, 1984.

Zám Tibor: Hortobágyi jegyzetek. Szeged, Tiszatáj-Magvető, 1966.

Zoltai Lajos: A Hortobágy = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 27. kötet.

Mellékletek

Interjú vezérfonal

- Mettől meddig volt pásztor a Hortobágyon?
- Régen mit gondoltak az emberek a pásztorfoglalkozásról? Hogyan ítélték meg őket?
- Miben különbözik egy mai és egy régi pásztor?
- Mi az oka, hogy most nem szabadálláson vannak az állatok a pásztorokkal a pusz-
tán?
- Manapság mi a feladata egy Hortobágyi pásztornak?
- Manapság milyen a megítélése ennek a munkának?
- Az államosítás időszakában milyen volt a pásztorok élete?
- Hogyan zajlott a kollektivizálás a Hortobágyon?
- Mennyiben érintette és hogyan önt?
- Miben változott meg a hortobágyi élet? A nemzeti park megalakulása milyen válto-
zást hozott a pásztorok életébe?
- A nemzeti park most milyen hatással van a Hortobágyra és annak kultúrájára és
életére?
- A pásztorművészetnek milyen funkciója volt régen?
- Jelenleg mi a funkciója?
- Milyen fontosabb események vannak, mait ma is megtartanak a pásztorok? Miért
pont ezeket?
- Milyen jelentőséggel bírnak ezek az események a mai világban?
- Milyen turisztikai jelentőséggel bírnak ezek az események?
- Turisztikai szempontból miért ezek az események vannak megtartva?
- A pásztorünnepek milyenek voltak régen?
- Hídi vásáron kik vettek részt?
- Hogyan zajlik egy hídi vásár?
- Mikor jelentek meg a turisták a Hortobágyon?
- Mikor változott a hortobágyi puszta turisztikai látványossággá?
- Mi volt ennek a folyamata?

- A régi pásztorok hogyan éltek meg?
- Miben változtatta meg az életüket a turizmus?
- Részt vesznek benne?(ha igen, nem miért és hogyan?)
- Mi az, ami a régi pásztor életből megmaradt és a turisták láthatják?
- Miért pont ezek az elemek maradtak fent?
- Hogyan látja a pásztorság jövőjét?
- Mint turisztikai látványosság meddig maradhat fent?
- Honnan járnak a Hortobágyra turisták?
- Mely társadalmi rétegből érkeznek a turisták?
- A turistáknak a pásztor kultúra az elsődleges szempont, ami miatt kilátogatnak a Hortobágyra?
- Mit kaphat/ láthat egy turista, ha kilátogat ide?

Interjúk

Hortobágyi pásztorinterjú: (Bácsi István) 2014.02.24., Hajdúböszörmény.

Hortobágyi pásztor interjú (Garai János) 2013.11.03., Hortobágy-Máta.

Hortobágyi pásztor interjú (Garai Lajos) 2009.12.30., Hortobágy.

Hortobágyi pásztor interjú (Juhász Imre) 2010.01.16., Hortobágy-Máta.

Hortobágyi pásztor interjú (Kordás János) 2013.11.02., Balmazújváros.

Hortobágyi pásztor interjú (Kordás József) 2010.01.16., Balmazújváros.

Filmjegyzék

Höllinger György Mihály: Hortobágy. Hunnia, fekete-fehér, magyar játékfilm , 82 perc, 1936.

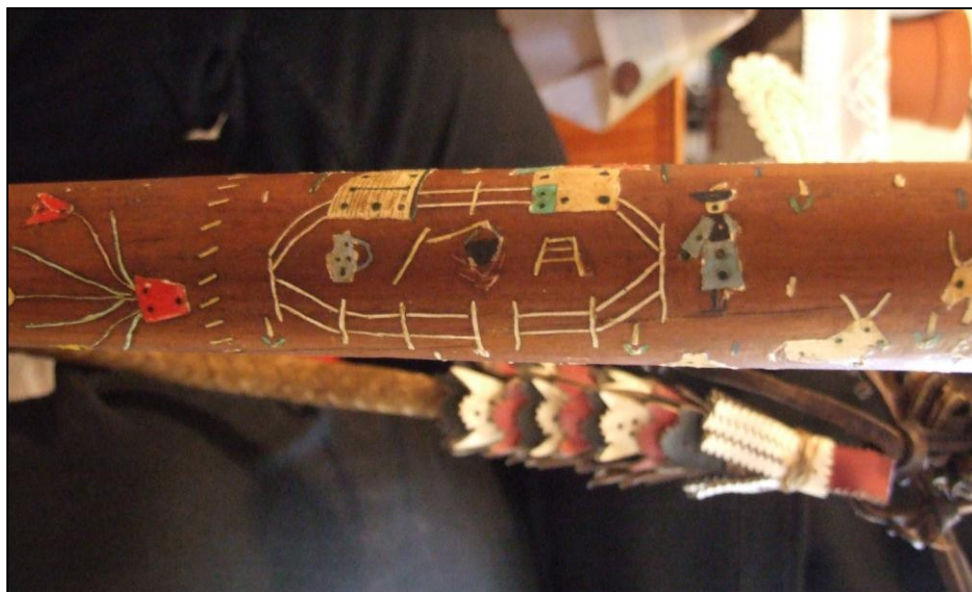
Szomjas György: Talpuk alatt füttyül a szél. MAFILM Hunnia, színes magyar filmdráma, 88 perc, 1976.

Filmelemzés: Varga Zoltán, letöltve:

<http://magyar.film.hu/filmtortenet/filmelemzesek/talpuk-alatt-futyul-a-szel-1976-filmtortenet-elemzes.html>, 2014. április 08

Képek

1. kép

Pusztai életkép megjelenítése kiveréssel ostornyélen. Készítette: Kordás János (saját fotó)

2. kép

A híres ló fektetés (saját fotó)

3.kép

Csikós bravúr a ló ültetése (saját fotó)

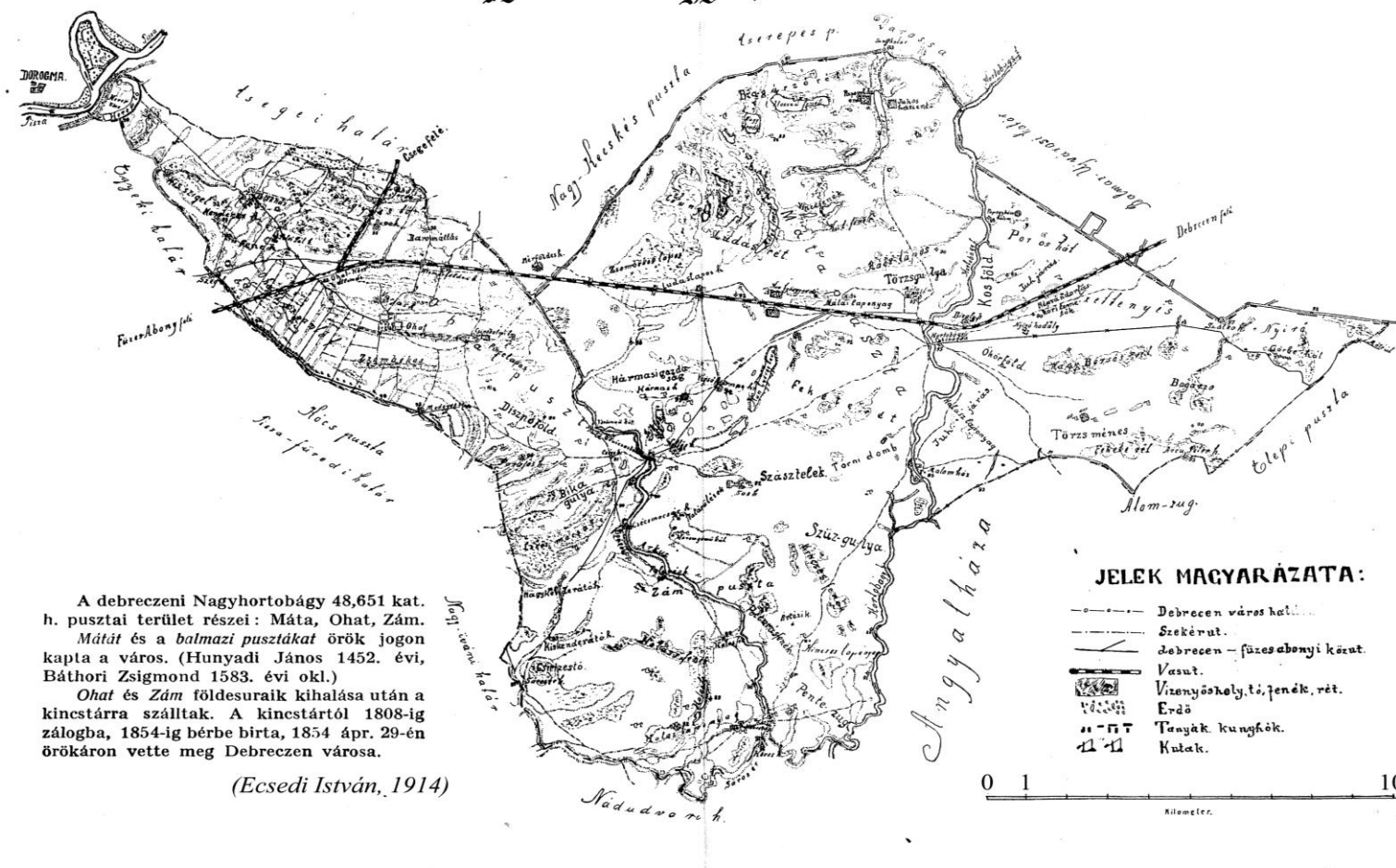
4.kép

A kép előterében az örökös pásztorok egyben interjúalanyaim (saját fotó)

Térkép

Nagy- Hortobágy puszta.

A debreczeni Nagyhortobágy 48,651 kat. h. pusztai terület részei: Mátá, Óhat, Zám.

Mátát és a balmazi pusztákat örök jogon kapta a város. (Hunyadi János 1452. évi, Báthori Zsigmond 1583. évi okl.)

Óhat és Zám földesuraik kihalása után a kincstárba szálltak. A kincstártól 1808-ig zálogba, 1854-ig bérbe birta, 1854. ápr. 29-én örökön vette meg Debreczen városa.

(Ecsedi István, 1914)